IZLET NA PODROČJE AMERIŠKEGA ŽIVLJENJA, IMENOVANO FILANTROPIJA

Anica Mikuš Kos

Z ameriško filantropijo sem se seznanila v času svojega študijskega obiska na Inštitutu za socialno politiko Univerze Johns Hopkins v Baltimoru. Predstavljam jo slovenski javnosti, ker menim, da je prav v tem trenutku družbenih sprememb za nas zanimiva. Nikakor ne mislim, da so ideologija, modeli in izkušnje prenosljivi v naš prostor. Vsekakor pa ameriški primer lahko primerjamo z našo situacijo, lahko se nam porajajo paralelne ali kontrastne ideje, lahko razmišljamo o filantropski dejavnosti kot eni izmed možnosti za zmanjševanje nekaterih socialnih problemov in obenem zaznamo pasti, ki jih vsebuje.

Filantropska dejavnost, prostovoljske dejavnosti, neprofitni sektor, nevladne organizacije, tretji sektor - kaj je to?

Ti nazivi se v veliki meri prekrivajo in ker prostor ne dopušča finih distinkcij, bom predstavila njihov skupni imenovalec in nekatere značilnosti, ki jih povezujejo. Gre za dejavnosti, v katere se ljudje prostovoljno organizirajo, da bi lahko udejanili nekatere pobude, ki izpolnjujejo njihove potrebe ali potrebe drugih skupin. Neprofitni sektor zagotavlja Ameriki vrsto življenjsko pomembnih socialnih organizmov in dogajanj, brez katerih si danes ni možno zamisliti ameriškega življenja. Pri predstavitvi uporabljam gradiva Inštituta za socialno politiko Univerze Johns Hopkins v Baltimoru.

Velik zemljevid neprofitnega sektorja je možno razdeliti v dve skupini dejavnosti. V prvi so socialne tvorbe, ki služijo predvsem svojim članom. Med te spadajo klubi, interesna združenja, sindikati, politične stranke. Drugi, večji del neprofitnega sektorja pa je usmerjen k javno koristnim dejavnostim. Ta del pokriva pojem filantropskih dejavnosti. Sem sodijo poleg cerkvenih organizacij predvsem izobraževalne, zdravstvene, socialno-skrbstvene in druge socialne dejavnosti, ki potekajo v strokovnih institucijah - bolnišnicah, šolah, socialnih ustanovah ali v okviru različnih organizacij v lokalni skupnosti. In prav ta socialno usmerjena dejavnost neprofitnega sektorja, ki pokriva družbene potrebe, je še posebno zanimiva za Slovenijo v tem trenutku. Filantropija pomeni v ameriškem besednjaku darovanje denarja za korist skupnosti. Prostovoljska dejavnost pa se izraža v darovanem času ali energiji za realizacijo kakega projekta širšega interesa. Vendar se pojem filantropija rabi tudi v širšem pomenu za označevanje darovanega denarja, časa in energije.

Za filantropske dejavnosti se uporablja tudi izraz "tretji sektor". Socialne potrebe v najširšem pomenu besede pokrivajo v Ameriki tri mreže. Prva je neformalna mreža ali naravna socialna mreža sorodnikov, prijateljev, sosedov; drugo tvorijo vladne ustanove - izobraževalne, zdravstvene, skrbstvene, socialne in druge, tretjo pa organizmi in ustanove, ki so nevladni ter so nastali in delujejo na filantropski osnovi. Drugi razlagajo pojem "tretji sektor" takole: v Ameriškem javnem življenju so trije sektorji - kapitalski ali profitni, državni ter neprofitni ali nedržavni ali tretji sektor.

Lester Salmon, direktor Inštituta za socialnno politiko Univerze Johns Hopkins v Baltimoru, je eden najbolj znanih strokovnjakov na področju proučevanja filantropije. Mimogrede, Inštitut je s strani ameriške vlade zadolžen, da proučuje in podpira razvoj filantropije tudi v drugih državah. Še posebno je zainteresiran za sodelovanje z vzhodnoevropskimi državami. Lester Salmon označuje institucije tretjega sektorja takole: Imajo vsaj minimalno definiran formalni in legalni status ustanove ali združenja ali drugačnega socialnega telesa. So nevladne institucije, kar ne pomeni, da niso sofinancirane iz vladnih proračunov, pomeni pa, da so neodvisne od vlade. So neprofitne, kar ne pomeni, da s svojo dejavnostjo ne ustvarjajo profita, temveč, da se profit, ki ga ustvarjajo s svojo namensko dejavnostjo, preliva nazaj v dejavnost in od ustvarjenega profita ne bogatita posameznik ali skupina ljudi. So družbeno koristne; lahko zadovoljujejo interese širših ali manjšinskih skupin; obenem pa ne izvajajo dejavnosti, ki kršijo človeške pravice.

V davčnih predpisih pa so dejavnosti filantropskih organizacij, ki niso obdavčene, opredeljene takole: Pomoč revežem, ljudem v stiski in prikrajšanim; širjenje vere; širjenje izobrazbe in razvijanje znanosti; gradnja ali vzdrževanje javnih stavb, spomenikov ali organizacija javnih del; zmanjševanje bremen vlade; zmanjševanje trenj v soseski; odpravljanje predsodkov in diskriminacije; zaščita človeških in državljanskih pravic; preprečevanje propadanja lokalne skupnosti in preprečevanje delinkvence.

Finančni viri

Filantropski sektor se finančno napaja iz različnih virov. Prvi vir je darovani denar. Večino denarja darujejo posamezniki. Zanimivo je, da darujejo tudi mnogi revni ljudje, predvsem prek cerkvenih organizacij. Pomembne so različne donacije, fundacije, korporacije, zapuščine, velika darila bogatih posameznikov. Drugi vir, ki napaja ustanavljanje in delovanje institucij neprofitnega sektorja, so vladne ali državne subvencije. Vlade posameznih držav in zvezna vlada so zainteresirane za uresničevanje iniciativ

neprofitnega sektorja. S tem ko jih podprejo, denimo s tretjinsko participacijo, z znatno manjšimi državnimi sredstvi zagotovijo potrebne službe in ustanove. Tretji finančni vir pa je profit, ki ga ustvari sama dejavnost, na primer iz plačil zdravstvenih uslug, šolnin in drugih plačil porabnikov. Neprofitni sektor ni obdavčen in sme sprejemati darila, ki predstavljajo za darovalce davčno olajšavo. Vse to ureja zelo natančna zakonodaja in finančno poslovanje je strogo nadzorovano.

Pa še količinski prikaz. Za filantropske dejavnosti, ki jih ne organizirajo cerkve, zberejo Američani letno od posameznikov in podjetij več kot 50 milijard dolarjev. Za denar, ki se pretaka skozi cerkve, pa darujejo okrog 44 milijard dolarjev. Neprofitni sektor torej obrača velike količine denarja in ta denar je mnogo bolj gibljiv kot denar v državnih skladih. Možno ga je znatno hitreje in učinkoviteje kanalizirati na različna področja za pokrivanje potreb posameznih skupin. Pravijo, da je ta velika prožnost denarja tudi eden od razlogov, zakaj se filantropski sektor veliko hitreje odziva na potrebe v skupnosti in zakaj mu uspeva udejaniti mnoge prosocialne pobude. Zbiranje denarja (fundraising) je ena najpomembnejših nalog v filantropskem sektorju; na voljo so številni priročniki, tečaji in univerzitetni programi menedžmenta, ki usposabljajo ljudi za zbiranje in upravljanje denarja.

Čas, energija in delo prostovoljcev

Filantropska dejavnost se napaja tudi iz prostovoljnega dela. Njegove razsežnosti so razvidne iz podatkov Gallupovega inštituta. Leta 1985 je 48% polnoletnih Američanov in 52% mladih Američanov opravljalo različna prostovoljna dela. Dolarska vrednost opravljenega dela je bila ocenjena na sto milijard dolarjev. V letu 1990 je 23 miljonov Američanov opravilo pet ali več ur prostovoljnega dela v enem tednu. Letos teče v ZDA nacionalna akcija z nazivom "Daj petko", s katero skušajo motivirati državljane, da bi darovali 5% svojega dohodka v filantropske namene ali opravili 5 ur prostovoljnega dela v tednu. Raziskava Gallupovega inštituta je tudi pokazala, da se zaposleni Američani vključujejo v prostovoljske dejavnosti v enaki meri kot nezaposleni. Zanimivo je, da velika podjetja spodbujajo svoje uslužbence k prostovoljnemu delu za potebe skupnosti. Mnoga podjetja sama organizirajo programe prostovoljnega dela za potrebe skupnosti ali financirajo delovanje prostovoljskih centrov. Menda tako raste ugled podjetja, družba ima več podpore v lokalni skupnosti, povečata se lojalnost in produktivnost zaposlenih, opisujejo pa tudi še druge koristi za samo podjetje.

Največ prostovoljnega dela se opravi na področju socialnih dejavnosti,

kot so pripravljanje in deljenje hrane za brezdomce in reveže, obiskovanje in prinašanje hrane starim in invalidnim osebam na dom, dela v bolnišnicah, v domovih za ostarele, v domovih za otroke, pomoč otrokom s šolskimi težavami, opismenjevanje odraslih, mentorstvo otrok in mladostnikov, ogroženih v psihosocialnem razvoju, pestovanje dojenčkov, katerih matere so zasvojene z drogami, in dojenčkov z aidsom, delovanje v programih za preprečevanje trpinčenja otrok itd.

V ZDA je nešteto socialnih programov, ki se razvijejo iz iniciativ državljanov in delujejo zunaj strokovnih služb. Organizacijo teh programov prevzamejo centri za prostovoljske dejavnosti, v katerih deluje ena ali več plačanih oseb, med njimi tudi kak psiholog ali socialni delavec. Nekateri centri so del posebnih mrež prostovoljskih organizacij. Ena teh je na primer mreža za prostovoljno delo seniorjev - tj. starejših oseb in upokojencev. Obstajajo centri, ki se ukvarjajo z organiziranjem prostovoljnega dela invalidov. Dobro razvita je mreža centrov, ki angažira zaposlene ljudi za mentorstvo otrok in mladostnikov z motenim ali ogroženim psihosocialnim razvojem. V zadnjem času je prisotno močno gibanje za vgrajevanje prosocialnega dela dijakov v redne programe srednjih šol.

V prostovoljnem delu državljanov na socialnem področju vidijo Američani mnoge koristi. To ni le prispevek ljudi dobre volje v idejah, energiji in delovnih urah k zmanjševanju socialnih problemov. Z delovanjem na socialnem področju se ljudje ovedo hudih socialnih problemov, ki tarejo državo, spoznajo jih od blizu, opredeljujejo se do teh problemov v svojih državljanskih, poklicnih in političnih vlogah.

S prostovoljnim delom se tesno prepleta dejavnost, ki ji pravijo lobing. Opredeljena je kot prizadevanje za spremembo zakonov in drugih pravnih določil v korist prikrajšanih ali manjšinskih skupin, za zagotavljanje sredstev za socialne programe in druge spremembe z namenom, da bi bil njihov položaj v ameriški družbi boljši, enakopravnejši, da bi bilo poskrbljeno za njihove potrebe. Lobing je prostovoljska aktivistična prosocialna dejavnost, pri kateri prizadevanja niso namenjena posamezniku, temveč skupini. Ima značaj socialne akcije in je pomembna sestavina ameriškega javnega življenja.

Kar zadeva politično funkcijo tretjega sektorja, poudarjajo, da je ena od velikih poti udejanjanja ameriških idej pluralizma, svobode in možnosti. Z lobingom vpliva tretji sektor mimo uradnih političnih struktur tudi na politične odločitve. Neprofitne organizacije so tudi ena od poti, po katerih državljani vzpostavljajo komunikacije z neodzivnimi vladnimi strukturami. Zdi se, da mnogim revnim, invalidnim ali drugače prikrajšanim aktivizem tretjega sektorja zmanjšuje občutek nemoči v zvezi z vplivanjem na družbena dogajanja.

Socialna funkcija neprofitnega sektorja

Razlago za današnjo razširjenost prostovoljskega sektorja in njegovo pomembnost v sedanjem družbenem življenju Američani običajno pričnejo s prikazom njegovih zgodovinskih korenin. Evropski priseljenci so se povezovali v družbene tvorbe mnogo prej, kot je nastala država. Te nedržavne tvorbe so se ohranjale tudi kot protiutež državnih moči. Solidarnost in vzajemna pomoč sta omogočali preživetje priseljencev in sta se zato trdno vkoreninili v ameriško življenje.

Drugi razlagalni pristop zadeva ekonomske vidike. Tržno gospodarstvo ne proizvaja številnih socialnih dobrin, kakršni sta na primer dobrina solidarnosti in socialne varnosti. Očitno je tudi, da država ne more zadovoljiti naraščajočih potreb ameriške družbe, v kateri imajo socialni problemi ogromne razsežnosti. Mobilizacija virov, finančnih in človeških, za zmanjševanje problemov je v sedanjem obdobju za preživetje Amerike življenskega pomena. Neprofitni sektor ima poleg prispevka v denarju in delu še mnoge druge socialno pomembne razsežnosti. Poleg ostalega odpira številna delovna mesta za zaposlovanje ljudi v ustanovah - šolah, bolnišnicah, vrtcih, in drugih - ki delujejo kot neprofitne organizacije.

Značilno za neprofitni sektor je, da se mnogo hitreje in prožneje odziva na potrebe v skupnosti, kot se odzivajo vladne institucije. Okorelost in birokratizacija vladnih struktur, večinski sistem odločanja in drugi mehanizmi so precejšnje ovire za delovanje vladnih institucij. V odnosu do vladnih socialnih programov ima neprofitni sektor mnoge prednosti, kot so decentraliziranost, odpiranje možnosti za socialne inovacije in eksperimentiranje, zagotavljanje prostora in možnosti za uresničevanje državljanskih pobud itd. Lester Salomon piše, da tretji sektor udejanja paradigmo partnerstva in liberalnega pragmatizma. Ekonomisti in sociologi vidijo v tretjem sektorju pomembno korektivno vlogo glede na vladno politiko in kompenzacijsko vlogo glede na nepremostljive primanjkljaje v državnih sredstvih, namenjenih socialnim programom. Včasih je vloga neprofitnega sektorja, da identificira potrebe, s svojo prožnostjo eksperimentira v iskanju odgovorov nanje in z lobingom izvaja pritisk na vladne organizme, da pozneje prevzamejo programe v okvire državnega financiranja, torej da programi preidejo iz nedržavnega v državni sektor.

Ekonomisti opozarjajo tudi na korektivne in kompenzacijske učinke tretjega sektorja na ameriški podjetniški sistem. Keneth Building piše, da bi se brez neprofitnih dejavnosti ameriško gospodarstvo in družba zapletla v odnose, ki bi jih lahko označili za patološke; prišlo bi do razporeditve denarja, ki bi uničila še zadnje ostanke čuta za skupnost in red.

Vsekakor tretji sektor s svojimi filantropskimi in prostovoljskimi dejavnostmi znatno prispeva k humanizaciji ameriške družbe. Uveljavlja vrednote, ki so tuje svetu proizvodnje in tržnega gospodarstva, pridobivanju materialnih dobrin ali moči posameznika v socialni areni. Povzdiguje in udejanja vrednote altruizma, solidarnosti in dejavne udeleženosti državljanov po razreševanju problemov v skupnosti. Humanitarne vsebine filantropskega sektorja imajo dve razsežnosti. Prva je zmanjševanje bede in stiske posameznikov ali prikrajšanih skupin ter izboljševanje kakovosti njihovega življenja s konkretnimi akcijami in programi. Druga razsežnost pa je socialni aktivizem za zmanjševanje strahotnih socialnih problemov, s katerimi se danes sooča Amerika.

Usmeritve, ki presegajo dobrodelnost

Razlagalna paradigma socialne prikrajšanosti se je spremenila. V nasprotju z razlago, ki vidi vzroke socialnih problemov v posamezniku, v njegovi nesposobnosti ali nemoči ali nepripravljenosti uspešno obvladovati socialne situacije in zadostiti zahtevam tržišča delovne sile, se vse bolj uveljavljata kulturalna in ekonomska razlaga revščine. V družbi, v kateri kar 20% otrok živi pod mejo revščine, v kateri je po ocenah 5,5 milijonov otrok lačnih, v kateri se število brezdomcev meri v milijonih in je vsak šesti odraščajoči na poti h kriminalu in uživanju drog, v deželi, v kateri je glavni vzrok smrti mladih črncev v starosti 19-25 let nasilje, teh pojavov pač ni več možno razlagati z individualnimi dejavniki. Toda v državnih socialnih ustanovah še vedno prevladujejo tradicionalna izhodišča poklicnega socialnega dela, ki je usmerjeno predvsem v individualno pomoč družini ali posamezniku. Podobno osnovno naravnanost imajo tudi mnoge socialne institucije nedržavnega sektorja. Toda vse bolj očitne postajajo organizacije in skupine, katerih namen je predvsem osveščati pripadnike prikrajšanih skupin in jih usposobiti, da organizirano nastopajo v interesu svojih pravic, da postanejo nosilci socialne akcije za izboljšanje položaja svoje skupine. Ta gibanja so zlasti prisotna v črnskih filantropskih dejavnostih in med ženskami. V ogromni skupini revnih, brezdomnih in nezaposlenih, za katero ameriški sociologi uporabljajo izraz "underclass", tj. podrazred, takšna integrativna gibanja prispevajo k socialno samozaščitnim akcijam.

Mnogi ideologi tretjega sektorja poudarjajo, da je namesto dobrodelnih dejavnosti za uboge potrebno pripraviti ljudi, zlasti mlade, za delo na zahtevnejših delovnih mestih ali jih motivirati in jim omogočiti prekvalifikacijo. Zato je veliko programov neprofitnega sektorja usmerjenih k izobraževanju

ljudi za zahtevnejša delovna mesta ali pa je takšno izobraževanje bistvena prvina širšega programa.

Kritični pogled

Med vprašanji, ki zbujajo pomisleke je pogosto vprašanje, kako se počutijo prejemniki dobrodelnosti. Nekaterim ni všeč paternalistična drža, ki je tu in tam prisotna v odnosu organizatorjev do prostovoljcev in seveda tudi do prejemnikov pomoči. Vprašanje širših razsežnosti pa je, ali vsa ta prostovoljna prosocialna aktivnost ne zagrinja pogleda na ekonomske in socialne probleme Amerike, ki se v zadnjih letih stopnjujejo do kritičnih razsežnosti. Znano je, da Busheva administracija izredno podpira razvoj neprofitnega sektorja; ali ne prelaga s tem skrbi za vse večje število socialnih problemov na državljanske pobude in prostovoljske aktivnosti in se odvezuje dolžnosti, da zanje sama poskrbi? Ob zaključku mojega študijskega bivanja na Inštitutu za socialno politiko je Inštitut organiziral posvet v Washingtonu, na katerega so bili povabljeni pomembni predstavniki tretjega sektorja ZDA - ideologi, profesorji univerzitetnih kateder za neprofitni sektor, menedžerji, politiki in še mnogi drugi. Raziskovalci smo predstavili sedanje stanje neprofitnih dejavnosti v svojih državah. Nato pa so nas povprašali o našem vtisu o ameriški filantropski dejavnosti, pravzaprav o tem, kaj je na nas naredilo največji vtis. Moj odgovor je bil, da so razsežnosti filantropskega delovanja, izražene v denarju in številu angažiranih ljudi, raznoterost in bogastvo vsebin in programov, družbena in vladna podpora, ki jo prejemajo, cenjenost dejavnosti v ameriški družbi osupljivi pojavi, ki zbujajo spoštovanje in entuziazem opazovalca iz tujine. Toda vprašanje, ki se mi poraja ob tem, je, kako da je ob vseh teh ljudeh dobre volje in njihovih naporih toliko osnovnih socialnih problemov nerešenih. Skrbelo me je, da nisem morda užalila gostiteljev, a jih je mnogo po koncu našega nastopa prišlo k meni in mi reklo, da sem zadela s svojim vprašanjem v bistveni pomislek ob filantropskih aktivnostih.

In zadnjo noč v Baltimoru, ko ob 38 stopinjah in 95% vlagi nisem mogla zaspati, sem prižgala televizor. Pred menoj se je pojavil oče triletnega otroka z možganskim tumorjem, ki je prosil gledalce za prispevke, s katerimi bi lahko plačal operacijo. Mimogrede, oče ni bil nezaposlen, le zaslužil je tako malo, da ni mogel plačevati zdravstvenega zavarovanja. Pokazali so tudi otroka v občinski bolnišnici, kjer prejema osnovno zdravstveno pomoč iz fondov minimalnega zdravstvenega zavarovanja, ni pa možno iz teh fondov financirati operacije tumorja. Domnevam, da bo oče glede na filantropsko naravnanost Američanov zbral denar za operacijo

svojega otroka. Toda zaradi nekih osebnih razlogov sem intenzivno podoživljala stisko očeta na ekranu, ki prosi gledalce za življenje svojega otroka. In moja zadnja misel ob koncu štirimesečnega proučevanja ameriških filantropskih dejavnosti je bila: Filantropija pri nas da, prav sedaj jo zelo potrebujemo, toda pazimo, da bo država s svojimi mehanizmi zbiranja sredstev zagotavljala osnovno varnost človeka.

Literatura:

Conrad D., Hedin D., High School Community Services: A review of research and programs, University of Minnesota, 1989

International Fellowship in Philantrophy. Seminar on the American Non-profit Sector, Institute for Policy Studies, The Johns Hopkins University, Baltimore 1991

S.O.S. America, A Children's Defense Budget. Children Defense Fund, Washington 1991